

Wihoda, Martin

**Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo
markraběte Vladislava Jindřicha?**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1998, vol. 47, iss. C45, pp. [21]-35

ISBN 80-210-2107-1

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102679>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTIN WIHODA

GENEZE MĚSTSKÉHO ZŘÍZENÍ NA MORAVĚ JAKO ZAKLADATELSKÉ DÍLO MARKRABĚTE VLADISLAVA JINDŘICHA?

Jistě se může zdát přiměřenou otázka, zda má smysl spojovat počátky městského zřízení na Moravě s osobou třetího moravského markraběte Vladislava Jindřicha, když *curriculum vitae* nejmladšího syna českého krále Vladislava I. by stěžejně obsáhlo jedinou stránku.¹ A právě tak legitimním dojmem působí skeptický odkaz na skutečné možnosti markraběte, který zjevně stál ve stínu staršího bratra Pře-

1 Pomineme-li skromný soubor krátkých úvah, které se s větším, či menším úspěchem snažily o bližší lokalizaci místa posledního odpočinku třetího moravského markraběte v areálu velehradského kláštera (srv. např. B o č e k , B.: *Podzemní Velehrad*, Velehrad 1938, s. 44–48; H o r s á k , A.: *Záhadný nápis náhrobku na Velehradě*, in: *Podzemní Velehrad*, Velehrad 1938, s. 52–56; P o l á c h , O.: *Hrobka Vladislava Přemyslovce*, in: *Podzemní Velehrad*, Velehrad 1938, s. 48–52; T ý ž : *Velehradský náhrobek zdhady zbavený*, in: *Podzemní Velehrad*, Velehrad 1938, s. 57–62; P o j s l , M.: *Hrobka markraběte Vladislava Jindřicha na Velehradě*, Slovácko 10/11, 1968/1969, s. 86–96; T ý ž : *Středověké sepulkrální památky bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě*, AH 10, 1985, s. 423–431; T ý ž : *Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*, Brno 1990, s. 45–47; B i s t f i c k ý , J.: *Nápis v ambitu velehradského kláštera*, VVM 43, 1991, s. 211–213) a dále také problematiku privilegia „*Mocran et Mocran*“ (srv. blíže B r e t h o l z , B.: *Mocran et Mocran. Zur Kritik der goldenen Bulle König Friedrichs II. für Mähren vom Jahre 1212*, MIÖG Ergänzungsband VI, Innsbruck 1901, s. 235–253; K o s s , R.: *Mocran et Mocran*, Zvláštní otisk ze Zpráv českého zemského archivu VII, Praha 1927; W i h o d a , M.: *Mocran et Mocran*, ČCH 92, 1994, s. 213–227; H l a v á č e k , I.: *Ještě jednou — a ani to možná ne naposledy — Mocran et Mocran*, in: In memoriam Josefa Macka (1922–1991), ed. M. Polívka, F. Šmahel, Praha 1996, s. 45–51) redukuje se bibliografie kritických prací bezprostředně spjatých s Vladislavem Jindřichem na pouhé dvě diplomatické studie Gustava Friedricha a Prokopa Zaorala (srv. F r i e d r i c h , G.: *O kanceláři a listinách markrabí moravských Vladislava a Přemysla (1198–1239). Příspěvek k české diplomacie*, VKČSN, tř. fil. — hist. — jaz. IX, 1896, Praha 1897, s. 1–43; Z a o r a l , P.: *O listinách a kanceláři markraběte moravského Vladislava Jindřicha*, Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 219–230), jakkoliv odborná literatura alespoň v obecné rovině neopomenula zdůraznit mimořádný profil Vladislavovy osobnosti.

mysla.² Obecný závěr proto nutně zní, že více než chatrný okruh písemných pramenů i politické uspořádání přemyslovské monarchie za vlády Přemysla Otakara I. natolik zatemňují osudy markrabství v první čtvrtině 13. století, že se hlubší úvahy nad počátky moravských měst jeví jako beznadějně neřešitelný úkol.

Přesto se domnívám, že nastíněný problém není nutno předem odkazovat do roviny pouhé hypotetické spekulace. Již jen proto ne, že osou a těžištěm zájmu českého krále byla po dlouhá léta zahraniční politika, zatímco Vladislav Jindřich, jehož mocenské ambice citelně poznamenalo bezdětné manželství, prováděl spíše hospodářské a správní reformy. Ostatně dramatickou a zásadní proměnu moravské společnosti v prvních dvou desetiletích 13. století dostatečně výmluvným způsobem ilustruje dynamická teritorializace moravské šlechty,³ počátky emfyteutické kolonizace,⁴ ale především pak razantní nástup měšťanů a měst.

První spolehlivá zmínka o městském zřízení v českých zemích sice pochází až z roku 1223, avšak z obsahu písemnosti dále vyplývá, že uplynulo právě deset let od lokace Uničova, jehož obyvatelé se řídili městským právem podle vzoru města Bruntálu. Odkaz na „...*ius Meidburgense et easdem consuetudines (iuris), quas habent cives nostri de Froudental...*“ nevyhlížel ovšem v kontextu českého diplomatického materiálu příliš věrohodně. Teprve Šebánkuv rozbor prokázal pravost listiny a s konečnou platností stanovil rok 1213 jako bezpečný mezník v pronikání městského práva na naši půdu.⁵

Ještě před polovinou 13. století se na Moravě vytvořila základní síť zeměpanských měst. Nový stav již nezanedbatelným způsobem ovlivňoval hospodářský a strategický potenciál země. V politickém smyslu však městské obce zůstávaly nesamostatné a pokud se prosadily, pak jen nepřímo prostřednictvím obchodních zájmů.⁶ Založení nového nebo jen rozšíření a povznesení již existujícího

2 Převládající mínění české medievistiky nověji shrnul Ž e m l i č k a , J.: *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*, Praha 1990, s. 308: „...Trpným královým spoluhráčem přitom Vladislav nebyl a za jeho respektem k vrchní Přemyslově autoritě tušíme spíše vyzrálé státnické cítění muže, který vlastní kariéru obětoval potřebám dynastie a země...“

3 Ž e m l i č k a , J.: *Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců*, ČMM 109, 1990, s. 17–38; T ý ž : *Moravané v časném středověku*, ČČH 90, 1992, s. 17–31. K další literatuře srv. W i h o d a , M.: *Geneze moravské šlechty*, AHM C–2, 1995, s. 23–41.

4 Jistě ne náhodou první přímé údaje o zákupním právu obsahuje nedatovaná Vladislavova listina pro johanity, z níž vyplývá, že nedlouho před rokem 1218 markrabě povolil kolonizaci řádových držav podle německého práva. Srv. blíže CDB II, s. 432–433, č. 385: „...*quod ego Watiszlaus, marchio Moraviae, fratribus domus hospitalis sancti Johannis Baptiste tantam in principatu nostro contulimus libertatem, ut liceat eis in quascumque hereditates suas locare quos voluerint, ita ut vocati iure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur. Exactiones in tributo terre et omnes alias ad usum nostros spectantes indulgemus, set habeant in omnibus sicut habent Theutonici securam libertatem, ius stabile et firmum, secundum quod fratres cum eis ordinaverint...*“

5 CDB II, s. 237–239, č. 246 a také Š e b á n e k , J.: *Uničovská listina z r. 1223*, ČSPSČ 60, 1952, s. 1–15.

6 Výzkum měst bezesporu náleží k velkým tématům české historiografie. Obsáhlou literaturu

sídliště však představovalo dlouhodobý a náročný úkol přesahující možnosti jednotlivců i skupin. Jen spoluúčast zeměpána, který kontroloval finanční zdroje a vyvíjel potřebnou organizátorskou a zákonodárnou činnost, zaručovala rozkvět městských komunit. Rychlá geneze moravských měst proto nutně dokumentuje nejen ekonomický vzestup státu, nýbrž i promyšlenou politiku moravských markrabat a českých králů.⁷

Nejstarším institucionálním městem na území přemyslovské monarchie je patrně **Bruntál**. Pomineme-li však uničovské privilegium, jehož údaje navíc nemají k Bruntálu bližší vztah, můžeme sledovat osudy lokace až v samotném závěru 13. století.⁸

Absence spolehlivých pramenů dokonale zamlžuje počátky městské obce a bohužel s jistotou nelze zodpovědět ani základní otázku, zda se jádro dnešního Bruntálu překrývá s osadou z roku 1213. Literatura sice ve vzácné jednotě považuje půdorys města za starobylý, ale shodnou interpretaci není nutno přeceňovat, tím spíše, že necelé tři kilometry severozápadně od centra leží ves Staré Město.⁹

nověji shrnul Hoffmann, F.: *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 392–429. Stav problematiky na Moravě zachytila Sulitková, L.: *Prehľad bádania o moravských mestách za roky 1959–1970*, HČ 20, 1972, s. 585–612. Počátkům měst věnoval značnou pozornost Kavka, F.: *Die Städte Böhmens und Mährens zur Zeit der Přemyslidenstaates*, in: *Die Städte Mitteleuropas im 12. und 13. Jahrhundert*, Linz/Donau 1963, s. 137–153, ale především pak Kejf, J.: *Les privilèges des villes de Bohème depuis les origines jusqu' aux guerres hussites (1419)*, in: *Les libertés urbaines et rurales du XIe–XIVe siècle*, Collection Histoire 19, Bruxelles 1968, s. 127–160; Týž: *Zwei Studien über die Anfänge der Städteverfassung in den böhmischen Ländern*, *Historica* 16, 1969, s. 81–116; Týž: *Počátky měst a městského zřízení*, in: *Historický vývoj českých měst*. Sborník materiálů ze semináře konaného ve dnech 22.–23. dubna na Jilovišti, Praha 1970, s. 28–39; Týž: *Die Anfänge der Stadtverfassung und des Stadtrechts in den Böhmisches Ländern*, in: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*, ed. W. Schlesinger, *VuF* 18, 1975, s. 439–470; Týž: *Nad počátky našich měst*, *ČsČH* 24, 1976, s. 377–399; Týž: *Päpstliche Urkunden und Anfänge des Städtewesens in Böhmen und Mähren*, *Folia diplomatica* II, Brno 1976, s. 51–63; Týž: *Možnosti a meze právněhistorického bádání o počátcích našich měst*, *PHS* 20, 1977, s. 177–203; Týž: *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, *ČsČH* 27, 1979, s. 226–251; Týž: *Die verfassungsrechtliche Stellung der Städte und des Bürgertums im böhmischen Staat der Přemysliden*, *Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus* 8, 1984, s. 225–248; Týž: *Ursprung und Entwicklung von Stadt- und Marktrecht in Böhmen und Mähren*, *Bohemia* 31, 1990, s. 270–282. K dalším aspektům srv. Zemlička, J.: *Úvahy nad vznikem českých a moravských měst*, in: *Historia docet*. Sborník prací k počtí šedesátých narozenin prof. PhDr. I. Hlaváčka, CSC., ed. M. Polívka a M. Svatoš, Praha 1992, s. 549–558; Týž: *Středověké město v Čechách a na Moravě v pohledech současného výzkumu*, in: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech*. Miasto, ed. K. Wachowski, Wrocław 1995, s. 23–27; Týž: *Zwangstausch als Instrument der königlichen Städtegründungspolitik in Böhmen und Mähren*, in: *Landesgeschichte als Herausforderung und Programm*. Karlheinz Blaschke zum 70. Geburtstag, ed. U. John, J. Matzerath, Stuttgart 1997, s. 157–166.

7 Srv. blíže Kejf, J.: *Městské zřízení*, s. 226–228.

8 Hosák, L.: *Počátky města Bruntálu*, *Vlastivěda Severomoravského kraje — okres Bruntál*, 1962, č. 2, s. 15–18.

9 Srv. např. Lázníčka, Z.: *Půdorysy slezských měst*, *SISb* 43, 1945, s. 81–99; Ho-

Pouhý název¹⁰ samozřejmě poskytuje příliš chatrné argumenty pro obhajobu translační hypotézy, ovšem dominantou Starého Města je pozdněrománský kostel zvěstování Panny Marie. Stavba, datovaná vstupním portálem do druhé třetiny 13. století, svou náročností i rozměry konkurovala městskému chrámu v Bruntále, který se však začal budovat nejdříve na sklonku 13. věku a byl dokončen až kolem poloviny 14. století.¹¹

Církevní význam staroměstské fary přinejmenším zpochybňuje jednoznačnou identifikaci sídliště z roku 1213 s centrem Bruntálu, ale stejně tak neobstojí bezvýhradná lokalizace obce do prostoru Starého Města.¹² Osobně se proto domnívám, že městské právo zprvu „jen“ chránilo aktivitu zvláštní skupiny obyvatelstva (snad horníků?) v neosídlené krajině a nemuselo se ihned projevit v typicky městském charakteru osady.

Vysazení Bruntálu pojistilo českou převahu v rozsáhlé důlní oblasti a současně také zablokovalo velkorysé kolonizační plány vratislavského biskupství a stejným způsobem je zřejmě nutno vnímat anexi biskupských držav na Zlatohorsku. Mocenské rozpory se pokusila urovnat římská kurie a v lednu roku 1224 papež Honorius III. upozornil Přemysla Otakara I., že markrabě Vladislav Jindřich násilím obsadil církevní majetek „...in quibus aurifodine consistunt...“¹³ Diplomatická intervence však zřejmě neměla kladný ohlas a přemyslovský zábor ve Slezsku nedoznal podstatnějších změn. Vratislavský episkopát proto alespoň ignoroval *status quo* a ještě roku 1263 biskup Tomáš I. rozšířil rozsah fojtského distriktu v Hlucholazích i na oblast v horách „...contra Cucmantel et Vrudental ...“¹⁴

s á k , L.: *Počátky města Bruntálu*, s. 15–16; K i b i c , K.: *Řešení přestavby centra města Bruntálu*, Památková péče 1969, s. 12–29; K u t h a n , J.: *Architektura v přemyslovském stáří 13. století*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, Praha 1982, s. 204 a L í b a l , D.: *Gotická architektura*, in: *Dějiny českého výtvarného umění I.1*, Praha 1986, s. 151.

- 10 V tzv. „díleči“ listině opavského vévodství z 18. dubna roku 1377 se připomíná „...ald(en) Freidintal...“ (CDS VI, s. 197–200, č. XV) a v další písemnosti z 1. října roku 1405 je lokalita označena jako Staré Město („...Aldinstat...“ — CDS II, s. 48–50, č. 49).
- 11 Štavební vývoj obou kostelů znamenitým způsobem zpracoval P r i x , D.: *Štavební vývoj kostelů Nanebevzetí Panny Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve starém Městě u Bruntálu ve středověku*, ČSIM — B, 40, 1991, s. 110–132, který se rovněž dokonale vyrovnal se starší literaturou.
- 12 Důvody shrnul H o s á k , L.: *Počátky města Bruntálu*, s. 16 a P r i x , D.: *Štavební vývoj*, s. 131–132. V širších souvislostech se problému dotkl také K u h n , W.: *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, ZfO 20, 1971, s. 1–69 a B a k a l a , J.: *K otázce kontinuity osídlení v lokovaných městech opavské provincie*, ČSIM — B, 22, 1973, s. 50–65.
- 13 CDB II, s. 244–245, č. 254. K lokalizaci zlatých dolů srv. P f i t z n e r , J.: *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742*, Zuckmantel 1927, s. 19–20 a nověji Z u b e r , R.: *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století*, Opava 1972, s. 29.
- 14 SUB III, s. 296–297, č. 449. Srv. také Z u b e r , R.: *Osídlení Jesenicka*, s. 93 a M e n z e l , J. J.: *Die Schlesische Lokationsurkunden des 13. Jahrhundert. Studien zum Urkundenwesen, zur Siedlungs-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte einer ostdeutschen Landschaft im Mittelalter*, Würzburg 1977, s. 391–392.

Bruntálští měšťané nepochybně těžili z výhodné polohy na tzv. „*Jesenické stezce*“¹⁵ spojující Olomouc s Vratislaví.¹⁶ Perspektivním zdrojem příjmů byl rovněž tržní monopol pro rozlehlé teritorium, jehož horní ráz dokládá i nejstarší městská pečeť z roku 1287.¹⁷ Úzké sepětí lokace s důlním podnikáním však nepříznivě poznamenalo rozvoj městského zřízení. Kolísavá prosperita omezila kapitál bruntálského patriciátu a městské radě se nepodařilo ovládnout ani dědičnou rychtu. Ostatně o bohatství a sebevědomí bruntálských fojtů svědčí úspěšná kolonizace, kterou prováděli ve vlastní režii a již roku 1267 rychtář Berthold pověřil Jindřicha z Valdova vykloučením lesa „...*Lichtenwerde*...“¹⁸ Konfirmace městských svobod roku 1306 a 1325 tak sice řadí Bruntál mezi privilegovaná zeměpanská města, nicméně městská obec se ekonomicky prosadila jen v malém a nadto i chudém regionu.¹⁹

Spíše skromnou pozici si vybuďoval také Uničov, ačkoliv roku 1234 markrabě Přemysl označil město za centrum horní činnosti na severozápadní Moravě.

- 15 *Descriptio tocius Silesiae et civitatis regie Vratislaviensis per M. Bartholomeum Stenum*, SRS XVII, s. 20–21: „...*dort führt eine steile Straße, das sogenannte Gesenke*...“. Srv. dále Kouřil, P. — Prix, D. — Wihoda, M.: *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka“ v údolí Černé Opavy*, AH 23, 1998, s. 111–131.
- 16 R. 1296 je v Bruntále připomenuta celní komora. Srv. CDM V, s. 57–58, č. 58: „...*theloneum in Grecz et in Veudenthal*...“ a také Prix, D.: *Stavební vývoj*, s. 117–118.
- 17 Latzke, W.: *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*, ZVGS 72, 1938, s. 74–75 upozornil na městskou pečeť s motivem horníka z roku 1405, ale v krátké poznámce zdůraznil starší (!) původ typáře. Latzkova teorie byla potvrzena roku 1992, kdy Krejčíková, J.: *Nejstarší městská pečeť*, Náš domov 4, č. 11, 17. června 1993, s. 1 a 3 v bavorském státním archivu v Mnichově (dnes v Norimberku) předpokládanou pečeť s postavou horníka skutečně objevila.
- 18 SUB IV, s. 14–15, č. 13 a také Latzke, W.: *Drei Lichtenwerdener Urkunden aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert*, ZGKS 18, 1924/25, s. 74–76. K širším souvislostem srv. Bakala, J.: *Urkundenzeugnisse von der Weichbildverfassung in den mährischen Städten des Magdeburger und Leobschützer Rechtes*, Folia diplomatica II, Brno 1976, s. 77–86; Týž: *K úloze fojta a lokačntch listin*, FHB 1, 1979, s. 231–237.
- 19 CDM V, s. 209–210, č. 198; CDM VII, s. 830, č. 231. Poněkud jinak asi vyhlížela situace v právním oblasti. Až do roku 1352 byl Bruntál vrchní stolicí magdeburského práva na severní Moravě. Weinelt, H.: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal*, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 3, 1939, s. 610–611 navíc usoudil, že také slovenská Krupina užívala bruntálských norem. Ke Krupině srv. Hanuliak, V.: *K problematike počiatkov mesta Krupiny*, AH 20, 1995, s. 267–274 a dále Weinelt, H.: *Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache in der Slowakei*, Brünn — Leipzig 1938, s. 224–244 a Chaloupecký, V. (ed.): *Kniha Žilinská*. Prameny učenné společnosti Šafařkovy v Bratislavě, sv. 5, Bratislava 1934 s komentářem R. Rauschera k magdeburskému právu. Weineltovu hypotézu převzal Hosák, L.: *Počátky města Bruntálu*, s. 17, ale domnívám se, že „...*Saxones de Corpona*...“ (CDSI II, s. 24, č. 32; s. 31–32, č. 45; s. 113–114, č. 168; s. 313–314, č. 450) hledali vzor spíše přímo ve Slezsku, kde byl již roku 1211 lokován Goldberg (Złotoryja) a roku 1217? Löwenberg (Lwówek), ovšem přesnější závěry může přinést jen důkladný srovnávací výzkum, jehož směr naznačil např. Kuhn, W.: *Die deutschrechtlichen Städte in Schlesien und Polen in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts*, ZfO 15, 1966, s. 278–337; s. 457–510; s. 704–743.

Velké naděje, vkládané do objevu rudných ložisek v okolí, se patrně nesplnily a funkci dominantního střediska obratem převzala Olomouc.²⁰

Vznik a počátky Uničova zachycuje listina Přemysla Otakara I. z roku 1223 a pokud jsou údaje dokumentu správné a přesné, došlo k založení města v průběhu roku 1213. Nákladnou akci připravil markrabě Vladislav Jindřich, který osadníkům věnoval zemědělské pozemky a dočasně povolil mýcení lesa.²¹ Vlastní lokaci zřejmě řídil fojt Děťich, protože o deset let později vlastnil zdejší rychtu.²² Markrabě dále stanovil vyšší poplatku z městských parcel a orné půdy, postoupil obci nižší soudnictví a schválil užívání magdeburského práva a zvyklostí bruntálských měšťanů.²³

Královské privilegium z roku 1223 ještě registruje genezi městského zřízení, ale záhy se komunita stabilizovala a již na počátku 30. let 13. století Uničov reprezentoval poměrně vyspělou instituci. Vyšší stupeň urbanizace ocenil markrabě Přemysl, když 15. srpna roku 1234 potvrdil „...*advocato ac civibus in Vnichow*...“ starší výsady a novými články upevnil autonomii městské obce. Kromě ochrany uničovského majetku před zvůli hradského aparátu²⁴ markrabě verifikoval platnost mílového práva²⁵ a v závěrečné části dispozice vymezil podmínky a hranice důlní aktivity.

20 CDB III/1, s. 82–83, č. 76. Srv. také H r u b ý , F.: *Severní Morava v dějinách*, Brno 1947, s. 160–162.

21 CDB II, s. 237–239, č. 246: „...*Item silvam, quam acceperunt exstirpandam ad XXX annos, de quibus iam decem preterierunt (!), eisdem concedimus esse liberam, prout quilibet eorum poterit exstirpare. Item terminos circuitus ipsorum, tam in silvis, quam in campis et pascuis, a predicto fratre nostro marchione sibi iuste primitus deputatos, liberos eis ac pacificos auctoritate regia precipimus conservari*...“

22 Ibidem: „...*Ad hec villicationem seu advocatiam, quam prefatus frater noster Theodorico advoca(to et ei)us heredibus dinoscitur contulisse, psi Theodorico et suis heredibus, sicut collata est, in pace cupimus (po)ssidere*...“

23 Ibidem: „...*Videlicet ut quelibet area in predicto oppido, sive parva, sive magna, sex denarios, et quilibet mansus terre arabilis fertonem argenti et tres mensuras annonae, unam scilicet de tritico, alteram de siligine, terciam de avena, singulis annis in festo sancti Martini persolvere teneantur*...*Item omnes culpas secundum quod hactenus inter se et apud ipsos iudicarunt fratre nostro concedente, concedimus ipsis secundum suas consuetudines iudicare, nisi fuerit gravis et magna culpa, que coram nobis aut nostris merito debeat ventilari*...“

24 CDB III/1, s. 82–83, č. 76: „...*Adicimus etiam, ut quicumque magister venatorum pro tempore fuerit, cives prenominatos occasione ville, que Zirelez vulgariter appellatur, nullatenus inquietare presumat, nec aliquid inopportune ab eisdem exigere preter statutam et usitatam annuam pensionem*...“

25 Ibidem: „...*Id etiam precipimus firmiter observari, ne in circuitu sepedicte ville ad miliare unum aliquis tabernam habere presumat, vel victualia in carnibus sive in pane vendere seu aliis quibuscumque*...“ Vývoji a úloze mílového práva na Moravě a ve Slezsku se systematicky věnoval K ü c h l e r , W.: *Das Bannmeilrecht. Ein Beitrag der mittelalterlichen Ostsiedlung zur wirtschaftlichen und rechtlichen Verschränkungen von Stadt und Land*. Marburger Ostforschung 24, Würzburg 1964. Küchlerovy vývoje doplnil a upřesnil B a k a l a , J.: *Monopolizace tržních vztahů a mílové právo ve městech severní Moravy a Opavska do počátků 15. století*, ČSIM — B, 22, 1973, s. 114–133.

Markrabská listina definovala severozápadní Moravu jako uničovský horní obvod: „...*Sunt autem termini eisdem ville a metis Bohemie usque ad dimidium flumen, quod Morauiz nuncupatur, et ab eodem flumen dimidium, quod Biztrize vocatur; et omne genus metallorum intra predictos terminos ad ipsam villam, salvo iure nostro, dinoscitur pertinere...*“ a J. Šebánek správně upozornil, že městu tak vlastně náleží primát před Jihlavou. Současně však poznamenal, že se obdobná legislativní úprava nikdy a nikde neuplatnila.²⁶ Rovněž požadavek, aby zlatokopové nebydleli a nenocovali v okolních vesnicích,²⁷ zřetelně neodpovídal soudobým technickým možnostem. Přesný výklad sporných míst asi není možný, ale zdá se, že neúměrné nároky dokazují spíše malou zkušenost s hornickou kolonizací, než systematickou regulaci sídelního procesu. Ostatně pozoruhodnou normu rychle antikvovaly chudé nálezy a privilegium z roku 1234 je dnes pouhou připomínkou velkorysých záměrů markraběte Přemysla.

Snad ještě ve druhém decenniu 13. století se k institucionálním městům připojila Opava. Spolehlivý terminus *ante quem* představuje listina krále Přemysla Otakara I. pro opavské měšťany z roku 1224, ovšem adresa i konfirmační charakter dispozice shodně vypovídají o právní kvalitě rozlehlého sídliště.²⁸

Nesporným důkazem hospodářského a správního významu osady je název opavská provincie, který se poprvé objevil roku 1220 a postupně nahradil starší pojem holasická provincie.²⁹ Vznik městské obce však nelze posunout před rok 1213, protože mateřskou stolicí magdeburského práva na severní Moravě se nestala Opava, ale Bruntál.³⁰

26 Š e b á n e k , J.: *Uničovská listina*, s. 14–15. Srv. také H o s á k , L.: *Několik poznámek k nejstarším dějinám Uničova*, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 109, 1963, s. 5–6. Vliv městské obce v právní oblasti naopak přecenil M i c h n a , P. J.: *Dvě stáří stávků z počátků lokačního Uničova. Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století*, VVM 32, 1980, s. 161–182, ale jak naznačuje podtitul, historický výklad zde tvoří pouze nezbytný úvod k vlastní práci.

27 CDB III/1, s. 82–83, č. 76: „...*Statuimus insuper, ne aurifode, qui nobis decimarum solutione tenentur, habitandi seu etiam pernoctandi causa ad villas circumiacentes refugium habere presumant...*“

28 CDB II, s. 256–257, č. 265. Srv. také B a k a l a , J.: *Text nejstaršího dochovaného privilegia pro město Opavu*, Ročenka Okresního archivu v Opavě, 1982, s. 44–47; T ý ž : *K datu nejstarší dochované listiny pro město Opavu*, Ročenka okresního archivu v Opavě, 1988, s. 19–24.

29 CDB II, s. 179–181, č. 195: „...*in Opaviensi provincia...*“ K politickému a správnímu vývoji moravsko-slezského pomezí na přelomu 12. a 13. století srv. blíže B a k a l a , J.: *Holasická provincie a formování Opavského vévodství*, ČSIM — B, 18, 1969, s. 9–22; W i h o d a , M.: *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století*, CMM 108, 1989, s. 77–87; T ý ž : *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie*, AHM, C–3, 1997, s. 34–43.

30 W e i z s ä c k e r , W.: *Eindringen und Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Böhmen und Mähren*, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 1, 1937, s. 95–109; T ý ž : *Breslau als Oberhof mährischer Städte*, ZVGS 72, 1938, s. 25–43. P e f i c h , L.: *Ke vzniku města Opavy*, SISb 52, 1954, s. 235–236 sice posunul lokaci mezi léta 1201–1203, ale B a k a l a , J.: *Počátky města Opavy*, ČSIM 23, 1974, Zvláštní číslo k 750. výročí města Opavy, s. 3–24 tak časné založení oprávněně odmítl. Srv. dále T ý ž : *Zrod měst-*

Léta 1213 a 1220 tak vymezují pravděpodobnou lokaci města jehož význam odráží privilegium z roku 1224. Mocenské postavení komunity v místním měřítku zajišťovaly nemovité državy a milové právo,³¹ ale nejdůležitější výsady směřovaly k posílení role Opavy v dálkovém obchodu. Zrušené clo v Hlubčicích usnadnilo export zboží do Polska, přičemž důležitou vývozní položkou bylo víno, a volný prodej majetku pronikavě zlepšil finanční poměry opavského patriciátu.³²

Jestliže podíl markraběte Vladislava Jindřicha na uničovské lokaci lze bez nadsázky označit za nezpochybnitelný a v případě Bruntálu nebo Opavy za velmi pravděpodobný, nepřesahuje úroveň následujícího výkladu meze pouhé spekulativní teorie, která může, ale také nemusí vystihovat základní tendence Vladislavovy hospodářské politiky.

Poněkud nejasnou úlohu v genezi městského zřízení na Moravě sehrál Měnin. Jedna z brněnských městských čtvrtí totiž nesla název „...*quartale Mene-sense*...“³³ a L. Hosák předložil k úvaze, zda označení nezachycuje původ zdejšího obyvatelstva, čímž ovšem současně nepřímou naznačil, že měninská obec vznikla ještě před vysazením Brna.³⁴ Zdánlivě absurdní domněnka však vychází

ského zřízení na středověkém Opavsku, ČSIM — B, 26, 1977, s. 101–102.

- 31 CDB II, s. 256–257, č. 265: „...*Inprimis statuimus et ab omnibus volumus inviolabiliter observari, quod a fossato prefate civitatis infra unum miliare tabernae nullae prorsus fiant, sed omnes penitus deponantur, exceptis illis, quae sunt in dotibus ecclesiarum....Praeterea damus antedictae civitati nostram propriam villam nomine Andreowicz cum omnibus suis attinentiis, et aliam villam Lutconis, nomine Lubomirici, cum suis omnibus attinentiis, quam commutavimus cum alia villa nomine Crawar; item et aliam villam, quae fuit filii Petri cum suis omnibus attinentiis, quae in vulgari Slawikowawes nominatur; et ab hoc parte aquae Hosdnicz nomine ea bona, quae ad nostrum castrum, Gradecz videlicet, cum omnibus suis attinentiis pertinebant, scilicet Napsdicari et Drahu. Ad haec bona Prosimiri venatoris, quae commutavimus cum dimidia villa nomine Lechsdorff, concedimus et donamus sine impedimento aliquo in perpetuum pacifice possidenda...*“ Otázkou však zůstává, co se s poměrně značným majetkem stalo. Poznámka markraběte Přemysla z roku 1247 (CDB IV/1, s. 201–203, č. 108: „...*ad petitionem fidelium civium nostrorum de Opauia, qui pro nobis et honore regni nostri nullatenus formidant exponere pluries res et corpus et prosperitate nostre terre, que in magna parte per destructionem Tatarorum est destructa (!), ad reparacionem sui remedium invenimus speciale...damus et concedimus eis annuale forum in festo Nativitatis beate virginis in omni libertate statuendum...*“) napovídá, že Opava snad (?) utrpěla škodu za mongolského vpádu a není tedy vyloučeno, že bezprostřední okolí města a tedy i opavské statky byly zpustošeny a některé osady (*Napsdicary* a *Drahu* ?) snad zanikly. Srv. dále B a k a l a, J. *Venkovské statky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, ČSIM — B, 24, 1975, s. 106–118.
- 32 CDB II, s. 256–257, č. 265: „...*Et quod civis Oppaviensis in Lubschiz teloneum non persolvat, et tunc etiam non solvat, cum vinum ducit in Poloniam ad vendendum; sua quoque bona, secundum quod ipse possidet, dummodo sibi placeat, sine impedimento aliquo vendat libere cuicumque velit...*“ K obchodu s vínem a jeho významu pro ekonomický vzestup Opavy srv. B a k a l a, J.: *Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě. (Opavské domy s právem k výčepu vína)*, ČSIM — B, 23, 1974, s. 20–37.
- 33 B r e t h o l z, B.: *Geschichte der Stadt Brünn I.*, Brünn 1911, s. 208. K interpretaci názvu srv. dále V e r m o u z e k, R.: *Brněnské brány*, ČMM 93, 1974, s. 351–353.
- 34 H o s á k, L.: *Středověká mezinárodní obchodní cesta jižní Moravou*, Jižní Morava 9,

z nesporného poznatku, že na jižní Moravě až do roku 1350 přežíval samostatný okruh měninského práva.³⁵

Právní nadřazenost Měnina i jeho poloha na dálkové komunikaci z Rakous a Uher³⁶ měly smysl jen v období stagnace přirozeného centra brněnské provincie. Nejpozději od roku 1222 však Brno opět zaujímalo důležité místo v politickém systému přemyslovského státu a jakákoliv další zeměpanská lokace v bezprostřední blízkosti prosperujícího města byla zbytečná.³⁷ Konečně hospodářskou převahu Brna přesvědčivým způsobem dokumentuje rychlý úpadek Měnina ve druhé polovině 13. a na počátku 14. století.³⁸ Skromné indicie tak sice připouštějí existenci města již za vlády markraběte Vladislava Jindřicha, nicméně jsem si vědom, že rozsah pramenné základny neopravňuje k jednoznačným závěrům.

Dynamický vzestup brněnské sídelní aglomerace ovšem důrazně poznamenal i ekonomickou perspektivu Slavkova u Brna. Jestliže v konfirmační listině krále Václava I. pro řád německých rytířů z 12. května roku 1237 je Slavkov nazýván městem,³⁹ privilegium krále Václava II. z 5. května roku 1288 zmiňuje pouze

1973, s. 143–147 a také P r o c h á z k a , R.: *Archeologie k počátkům jihomoravských měst*, AH 11, 1985, s. 137.

- 35 CDM VIII, s. 29–30, č. 60: „...Statuimus et sancimus quatenus precipue dicti opidini et opidani in Meneis et deinde in Auspic, Pohoricz, Eyvancicz et aliorum opidorum et villarum inhabitatores et incole, qui in dicto opido Meneis iura sua recipere hactenus consueuerunt ex nunc in antea perpetis temporibus successuris iura et sentencias causarum iudicialiarum super quibus deinceps dubium ortum fuerit, apud ipsos in civitate nostra Brunensi in qua copia sapientum existit et quam inter ceteras civitates terre nostre, cum sine ipsa ipse alie civitates nostre essent quasi acephale, interne dileccionis affectu prosequimus, querere recipere episque regi sine renitencia teneantur...“ K měninskému právnímu okruhu náležely Klobouky, Šaratice, Nikolčice, Borkovany, Bohumilice, Přestavky, Hustopeče, Pohořelice, Ivančice a Rousínov. Srv. např. RBM II, s. 775–776, č. 1804 a Š t a r h a , I.: *Okruh brněnského městského práva v době předbělohorské*, BMD 8, 1966, s. 183–184; T ý ž : *Okruh brněnského městského práva*, in: *Brno mezi městy střední Evropy*, Brno 1983, s. 159–160 a H o f f m a n n , F.: *Brněnské městské právo*, in: *Brno mezi městy střední Evropy*, Brno 1983, s. 167 a 172.
- 36 CDM VI, s. 355–356, č. 465; CDM X, s. 215, č. 193; s. 226–227, č. 208 a H o s á k , L.: *Sředověká obchodní cesta*, s. 144 a dále V e r m o u z e k , R.: *Měninská cesta*, Jižní Morava 10, sv. 1, 1974, s. 143–149; C e j n k o v á , D. — M ě ř í n s k ý , Z. — S u l i t k o v á , L.: *K problematice počátků města Brna*, ČsČH 32, 1984, s. 254–255.
- 37 H l a v á č e k , I.: *Die Itinerare der böhmischen Herrscher bis zum Jahre 1253 aus veraltungsgeschichtlicher Sicht*, Folia diplomatica I, Brno 1971, s. 120–122 a 124–127 a nověji S u l i t k o v á , L.: *Brno v listinách do počátků institucionálního města*, BMD 11, 1993, s. 54–65.
- 38 Již roku 1248 král Václav I. povolil biskupu Brunovi přenést trh z Měnina do sousední vsi Žatčan (CDB IV/1, s. 252–253, č. 152), což by jistě neudělal, kdyby ještě považoval měninskou lokaci za perspektivní. Srv. také CDM VI, s. 355–356, č. 465; CDM X, s. 215, č. 193; s. 226–227, č. 208.
- 39 CDB III/1, s. 199–200, č. 162: „...Nouzedeliz cīvitas cum villis IIII...“ a také J a n , L.: *Slavkov u Brna ve 13. století a vznik komendy řádu německých rytířů*, ČMM 107, 1988, s. 265–278.

existenci trhu.⁴⁰ Více než strohou poznámkou z roku 1237 při pověstné rozkolísanosti právní terminologie jistě není nutno přeceňovat. Přihlédneme-li však k původnímu jménu osady (*Nouosedeliz*)⁴¹ a také k obecně uznávanému výkladu L. Jana, který spojuje slavkovskou donaci s osobou Vladislava Jindřicha, pak není zcela vyloučeno, že se markrabě, snad ve snaze podpořit obchodní význam tzv. „*Mětnské stezky*“, pokusil vysadit novou městskou obec i ve Slavkově.⁴²

Krajně omezenou vypovídací hodnotu má rovněž soubor písemných údajů k počátkům města **Velké Bíteše**. První skutečně relevantní informace o městském zřízení totiž pochází až z druhé poloviny 14. století,⁴³ nicméně ještě roku 1363 Čeněk z Lipé označil Bíteš pouze jako *oppidum*⁴⁴ a není tedy vyloučeno, že se právní status osady vyvíjel postupně a byl završen až roku 1408, kdy Laček z Kravař postoupil „...*městu našiemu Byteši*...“ odumrt.⁴⁵

Soubor listinných zmínek z konce 14. a počátku 15. století klasifikuje Bíteš jako poddanské městečko nebo město. Mnohem svůdnější alternativu však nabízí donační privilegium krále Václava I. pro tišnovské cisterciáčky ze 7. prosince roku 1240, kterým panovník rozmnožil klášterní jmění o patronátní práva ke kostelům u sv. Petra v Brně, v Moravských Budějovicích a také ve Velké Bíteši.⁴⁶ Obecně uznávaná vazba, mezi patronátním právem a zakladatelem kostela prozrazuje zeměpanský původ sakrálního objektu a zřejmě i celé osady. Nesmírně zajímavé je ovšem stručné upozornění na druhý název Bíteše: „...*Bytes, quod eciam Heynrichs dicitur*...“, a právě místní jméno zřejmě naznačuje jistou souvislost s markrabětem Vladislavem Jindřichem.⁴⁷ Nejsem si však

40 CDM V, s. 2–3, č. 2: „...*quod universos et singulos cruciferorum homines, manentes in Nouosedlicz, et in villis ipsi foro Nouosedlicz adiacentibus*...“ s nesprávným vrocením k roku 1294. Srv. dále J a n, L.: *Slavkov u Brna*, s. 271–272 a s. 277.

41 Srv. blíže H o s á k, L.: *Nejstarší dějiny Slavkovska*, in: *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. A. Gregora*, Brno 1958, s. 54; dále pak Š a u r o v á, A.: *Příspěvek k dějinám města Slavkova u Brna*, VVM 17, 1965, s. 239 a nověji J a n, L.: *Slavkov u Brna*, s. 266.

42 Děkuji tímto za cenný námět příteli L. Janovi.

43 F l o d r, M. (ed.): *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*, Brno 1990, s. 156, č. 25: „...*Sic sentenciam est civibus de Hainreichs*...“ a také s. 337, č. 555; s. 346, č. 585 a dále CDM VII, s. 461–463, č. 633; s. 465–466, č. 637; s. 466–467, č. 638.

44 RBM VII/5, s. 873–874, č. 1446: „...*specialiter cum iure patronatus ecclesie in ipso opido*...“

45 CDM XIV, s. 36–37, č. 29; s. 139, č. 148.

46 CDB III/2, s. 351–353, č. 259: „...*omne ius patronatus quarundam ecclesiarum, quod ad nos spectabat, ecclesie videlicet beati Petri in Brvna et ecclesiarum in Budwice et in Bytes, quod eciam Heynrichs dicitur*...“ a také s. 353–356, č. 260.

47 D o l e ž e l, J.: *Ke vzniku a vývoji několika měst střední severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov)*, AH 20, 1995, s. 212 a naposledy T ý ž: *Několik poznámek k dějinám Velké Bíteše ve 13. a 14. století. Městská vrchnost a městský statut, duchovní správa*, in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno 1997, s. 156–163 sice jednoznačně vyloučil možnost, že by se Velká Bíteš mohla konstituovat jako královská (?) městská obec a připojil se tak ke skeptickému pojetí J. Sedláka (srv. blíže S e d l á k, J.: *Náměšť nad Oslavou. Státní zámek, město a památky v okolí*, Praha 1973, s. 32 a 49–50), nicméně přesto i nadále považují Doleželovu úvahu za pouhou

zcela jist, zda lze ve Velké Bíteši spatřovat nezdařenou městskou lokaci nebo spíše úspěšnou venkovskou kolonizaci.

Obdobné problémy znesnadňují spolehlivou rekonstrukci zakládacího aktu města Hlubčic. Roku 1224 se zde vybíralo clo na cestě do Polska,⁴⁸ ale nejstarší doklad potvrzující městský charakter obce pochází z roku 1253, kdy královský podkomoří Beneš z Cvilína vysadil město Horní Benešov na hlubčickém právu.⁴⁹ Vágní dataci *ante 1253* lze dále zpřesnit jen hypoteticky, a to odkazem na konfirmační listinu Přemysla Otakara II. pro Hlubčice z 1. září roku 1275. Český král se v ní zmínil o privilegiu svých předchůdců, což J. Bakala snad poněkud odvážně interpretoval jako narážku na přátelskou spolupráci Vladislava Jindřicha s Přemyslem Otakarem I.⁵⁰

Moravsko-slezské pomezí se vskutku těšilo mimořádné pozornosti markraběte, který zabral doly vratislavského biskupa a uvedl do pohraničí německé rytíře⁵¹ a johanity⁵², přičemž exponovaná poloha darovaných statků svědčí spíše o mocenských než zbožných záměrech donátora. V těsném sousedství řádových držav se nacházely také Hlubčice a je velmi nepravděpodobné, že by Vladislav Jindřich „přehlédl“ strategický význam osady. Hlubčicím náležel rovněž primát apelační stolice,⁵³ ovšem ani specifické právní postavení, ani politické souvislosti explicitně nedokazují vznik města před rokem 1222.

formální proklamaci, již jen proto, že svým výkladem (D o l e ž e l, J.: *Několik poznámek*, s. 157) dokázal pravý opak. Současně si dovoluji upozornit ještě na jednu pozoruhodnou analogii. Dominantou Velké Bíteše je i dnes velkoryse projektovaný pozdněrománský kostel sv. Jana Křtitele snad z první poloviny 13. století. Neméně náročná stavba zhruba stejného stáří a rozměrů vévodí i Starému Městu u Bruntálu (srv. blíže P r i x, D.: *Stavební vývoj*, s. 110–132). K dalším problémům srv. T i r a y, J.: *Dějiny města Velké Bytče I.*, Velké Meziříčí 1882, s. 39–41; H o s á k, L.: *K středověké kolonizaci počít Horní Svatky a Oslavy*, ČSPS 60, 1952, s. 80–81; K o t í k, J.: *Pohledy do dějin města Velké Bíteše I.*, Velká Bíteš 1958, s. 11–12; D f í m a l, J. — Š t a r h a, I. (ed.): *Znaky a pečete jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 394–395; H o f f m a n n, F.: *K systémové analýze středověkých měst*, ČČH 88, 1990, s. 267 a 272; M e z n í k, J.: *Šlechtické, církevní a panovnické majetky na Žďársku v letech 1375–1525*, ČMM 111, 1992, s. 15 a 18.

48 CDB II, s. 256–257, č. 265.

49 CDB IV/1, s. 458–460, č. 267. Srv. také B a k a l a, J.: *Počátky těžby kovů v Nížkém Jeseníku a vznik Horního Benešova*, ČSIM — B, 21, 1972, s. 161–179.

50 CDB V/2, s. 467–474, č. 790, 790*: „...quod nos iustis supplicationibus universorum civium in Lubsiz, fidelium nostrorum de consueta mansuetudine annuentes, antiquatum quoddam ipsorum privilegium (!) et iam pre senio maceratum, eis a nostris concessum predecessoribus (!), renovari fecimus et ipsium de speciali gratia duximus confirmandum...“ a B a k a l a, J.: *Zrod městského zřízení*, s. 102–104.

51 CDB II, s. 36–37, č. 40; s. 229–232, č. 239 a W i h o d a, M.: *Příchod řádu německých rytířů do českých zemí*, ČSIM — B, 41, 1992, s. 7–10; T ý ž: *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století*, ČSIM — B, 41, 1992, s. 97–102.

52 CDB IV/1, s. 104–106, č. 27. Srv. dále Š e b á n e k, J.: *Z problémů slezského kodexu*, SISb 49, 1951, s. 1–16.

53 K hlubčickému okruhu náležela města Horní Benešov, Vítkov, Fulnek, Odry, Budišov, Libavá, Chřanovice a krátce Uherský Brod, Hranice a snad také Krnov. B e d n a r a, E.: *Aus der Frühgeschichte der deutschen Stadt Leobschütz, Beiträge zur Heimatkunde Ober-*

Raná lokace Měšina, Velké Bíteše a Hlubčic je sice sporná, nicméně přesto možná. Kritičtější tóny by naopak měly zaznít v hodnocení geneze města **Podivína**, kterou L. Hosák spojil s dobou vlády markraběte Vladislava Jindřicha. Musím se však přiznat, že Hosákově argumentaci naprosto nerozumím: „...*Datum ante quem pro lokaci mohl být rok, kdy se pro lokalitu poprvé místo Podivín užívá Kostel. Tím je pravděpodobně...rok 1237, máme však starší datum. Mluví-li se v listině biskupa Roberta z r. 1222 o kostele podivínském, znamená to, že město již lokováno bylo; známe ostatně z r. 1222 jméno podivínského rychtáře Gotfrida. To ovšem značí, že r. 1222 město již bylo...*“⁵⁴ Pomineme-li, že neexistuje žádná zjevná souvislost mezi podivínským kostelem a lokací města, nemá Hosák pravdu ani v druhém bodě. V Robertově listině z roku 1222 skutečně vystupuje podivínský fojt Gotfried, ovšem zdánlivě nadějná indicie zcela ztrácí význam v kontextu celé svědečné řady, v níž ještě před Gotfriedem vystupuje bořetický rychtář Wido, přičemž Bořetice městem nikdy nebyly.⁵⁵ Soudím proto, že skeptický pohled na časné vysazení Podivína je více než legitimní.

Jakkoliv torzovitá se dnes jeví pramenná základna k počátkům městského zřízení v českých zemích, přece jen nelze pochybovat, že zrod městského života na Moravě souvisí s hospodářskou a sídelní politikou Vladislava Jindřicha. Akutní nedostatek písemných údajů sice poněkud relativizuje hodnocení „zásluh“ markraběte, nicméně přesto se domnívám, že Vladislav Jindřich mohl participovat (?) na vzniku sedmi (?) měst a v moravských poměrech tak zastínil všechny Přemyslovce první poloviny 13. století. Nutno však zdůraznit, že první městské obce s výjimkou Opavy a částečně snad i Hlubčic (?) nebyly příliš úspěšné. Bruntál ani Uničov svým hospodářským a politickým významem nikdy nepřesáhly regionální rámec a Měšin nejpozději od poloviny 13. věku živořil vedle dynamicky se rozvíjející brněnské sídelní aglomerace. Velká Bíteš jako nezdařená (?) lokace přešla ještě před rokem 1252 do rukou pánů z Obřan.⁵⁶

Nejstarší městská sídliště vyrůstala spíše v pohraničí (Bruntál, Opava, Hlubčice) a zdá se, že o proměně předkolonizačních osad v městská centra alespoň na

schlesiens, Leobschütz 1931, s. 108–109 odvozoval hlubčické právo z vlámského, což rozhodně odmítl Weiszacker, W.: *Eindringen und Verbreitung*, s. 100, který pokládal za nejsilnější vliv francký. K obdobným výsledkům dospěl Goerlitz, T.: *Das Leobschützer Recht*, *Der Oberschlesien* 19, 1937, s. 380–389; Týž: *Das flämische und fränkische Recht in Schlesien und ihr Widerstand gegen das sächsische Recht*, ZRG GA 57, 1937, s. 138–181. Srv. také Bakala, J.: *Zrod městského zřízení*, s. 119–120.

- 54 Hosák, L.: *Středověká kolonizace Dyjskosvrateckého úvalu*, AUPO Facultas Philosophica 42, *Historica* 11, Praha 1967, s. 24–25. Srv. také Švábenský, M.: *Počátky města Podivína a listina krále Václava II. z roku 1297*, in: Podivín. Vlastivědný sborník jihomoravského města, Břeclav — Brno 1997, s. 139–149.
- 55 CDB II, s. 227–228, č. 237: „...Wido iudex de Poratiz, Gotefridus iudex de Podewin...“ a dále Hosák, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha — Brno 1938, s. 265.
- 56 CDB IV/1, s. 439–441, č. 259: „...specialiter vero sepedicto domino B. addente ecclesiam in Heinrichs, que Morauice dicitur Bitesche...“

Opavsku rozhodovaly především strategické zájmy státu. Excentrická poloha však zároveň usnadňovala obchod s okolními zeměmi. Jako tržní centrum se od počátku profilovala Opava; silný vliv dálkového obchodu se patrně projevil v Měnině, Slavkově a v Bruntále. Města Bruntál a Uničov navíc dočasně využila horní aktivity v Nížkém a Hrubém Jeseníku. Bezprostřední vazbu na emfyteutickou kolonizaci lze předpokládat u Bruntálu, Uničova, Slavkova a také Velké Bíteše.

Zrod moravských měst na počátku 13. století samozřejmě probíhal v rámci všeobecného rozmachu českého státu. Prvenství v pronikání městského práva na naši půdu však patří Moravě, a možná právě proto vykazuje nejstarší vrstva moravských měst specifické a jistým způsobem snad až archaické rysy. Především zde můžeme sledovat naprostou absenci lokačních listin, což sice lze vysvětlit všeobecně oblíbeným zaklínadlem v podobě *deperdita*, nicméně není zcela vyloučeno, že Vladislav Jindřich schvaloval vznik nové městské obce pouhým ústním prohlášením. Koneckonců Vladislavův negativní (?) vztah k písemnému záznamu asi nejlépe dokumentuje extrémně nízký počet dnes známých privilegií vydaných pod autoritou jeho kanceláře.⁵⁷ Absence přesnějších norem se pak snadno mohla promítnout v genezi hlubčického a měnínského právního okruhu. K recepci právních systémů však docházelo pod ochranou panovníka, a přestože se možná i podstatná část Vladislavových záměrů nesplnila, považuji vznik první základní sítě zeměpanských měst za výsledek prozíravé a nadto i cílevědomé snahy třetího moravského markraběte.

SEZNAM ZKRATEK

AH	Archaeologia historica
AHM	Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis
AUPO	Acta Universitatis Palackianae Olomucensis
BMD	Brno v minulosti a dnes
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDS	Codex diplomaticus Silesiae
CDSI	Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
ČSIM	Časopis Slezského muzea
ČSPSC	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
FHB	Folia Historica Bohemica
HČ	Historický časopis
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
PHS	Právněhistorické studie
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
SISb	Slezský sborník

57 Z a o r a l , P.: *O listinách a kancelářích*, s. 219–230 pracoval se souborem pouhých sedmi listin.

SRS	Scriptores rerum Silesiacarum
SUB	Schlesisches Urkundenbuch
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
VuF	Vorträge und Forschungen
VVM	Vlastivědný věstník moravský
ZfO	Zeitschrift für Ostforschung
ZGKS	Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens
ZRG GA	Zeitschrift der Savigny–Stiftung für Rechtsgeschichte Germanistische Abteilung
ZVGS	Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens

DIE GENESIS DER STADTVERFASSUNG IN MÄHREN ALS GRÜNDUNGSVORHABEN DES MARKGRAFS VLADISLAV JINDŘICH?

Den Anfängen der Städte und der Entstehung des Städtewesens in den böhmischen Ländern wurde bereits von einer umfangreichen wissenschaftlichen Forschung die größte Aufmerksamkeit geschenkt, aber nicht immer kann man die erreichten Ergebnisse als befriedigend betrachten. Diese bescheidene Abhandlung besteht nicht darin, die Entwicklung einer Anzahl von Städten in voller Breite zu verfolgen. Es handelt sich eher um die Bestimmung, welche Orte in Mähren als erste ihre Stadterfassung gewonnen haben und ob ihr städtischer Charakter mit dem Gründungsvorhaben des dritten Markgrafen Vladislav Jindřich (1198–1222) zusammenhängt. Für die Untersuchung der ältesten mährischen Städte gewinnt bei dem Mangel an beschriebenen Quellen und vor allem Gründungsurkunden die Terminologie eine große Bedeutung, vor allem die Bezeichnung der Lokalität als *civitas* im Sinne der Stadt zum Unterschied von *civitas* in dem älteren Sinne einer Burg, die Bezeichnung der Einwohner als *cives* u. ä. Es besteht zwar keine große Hoffnung, daß in der allgemeinen Auffassung die Ergebnisse der älteren umfangreichen Literatur sich wesentlich ändern könnten, es wird sich jedoch zeigen, daß gar manche Einzelheit nicht richtig interpretiert worden war.

Bei den Erwägungen, wann welche Lokalität eine wirkliche Stadt geworden ist, führen uns die Spuren nach Nordmähren. **Uničov** (Mährisch-Neustadt): Die älteste erhaltene Urkunde für eine Stadt bei uns, die bereits aus dem Jahre 1223 stammt, wurde manchmal als Fälschung verdächtigt, aber neue diplomatische Forschung hat ihre Echtheit bewiesen. Dadurch war es möglich, auch den wirklichen Beginn im Jahre 1213 als Folge des Lokators Dietrich zu bestimmen. **Bruntál** (Freudental): Obwohl für Freudental keine alte Urkunde erhalten blieb, ist seine Existenz als Stadt, die sich nach dem Magdeburger Recht richtete, ganz zweifellos durch das Privilegium für Mährisch-Neustadt erwiesen. So gehört Freudental zu den ältesten Städten in den böhmischen Ländern überhaupt, obwohl die Anfänge seines städtischen Lebens sind jedoch in den Quellen nicht zu erfassen. **Opava** (Troppau): Das Privilegium Přemysl Ottokars I. vom Jahre 1224 mit dem dieser Herrscher Troppau einige Güter verliehen und seine Rechte bestimmt hat, spricht von Troppau als einer bereits existierenden Stadt, erwähnt ihre Bürger und verrät sogar, daß die Stadt von einem Graben umzogen war. Dies legt ein vollkommen nachweisbares Zeugnis über die städtische Verfassung ab, deren Anfänge wir wahrscheinlich in den Jahren 1214–1220 suchen können. Nur strittige Angaben bezeichnen frühe Anfänge städtischen Lebens in **Mělník** (Mönnitz), **Hlubčice** (Leobschütz), **Slavkov** (Austerlitz) und **Velká Bítěš** (Groß Bittesch).

